

**Sebîlürreşâd Dergisi'nde Nübüvvet Tartışmaları**

Prophethood Debates in Sebîlürreşâd Journal

**Halil Arslan**

Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kelam Ana Bilim Dalı  
Assist. Prof., Artvin Çoruh University Faculty of Theology, Department of Kalâm  
Artvin / Turkey  
halil.arslan@artvin.edu.tr  
orcid.org/0000-0002-0196-2020

**Makale Bilgisi / Article Information**

**Makale Türü:** Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article

**Geliş Tarihi:** 10 Mart 2025 / **Date Received:** 10 March 2025

**Kabul Tarihi:** 25 Nisan 2025 / **Date Accepted:** 25 April 2025

**Yayın Tarihi:** 15 Haziran 2025 / **Date Published:** 15 June 2025

**Yayın Sezonu:** Haziran 2025 / **Pub Date Season:** June 2025

**Atıf:** Arslan, Halil. “Sebîlürreşâd Dergisi'nde Nübüvvet Tartışmaları”. *Akademik Siyer Dergisi* 11 (Haziran 2025), 57-76.

**Citation:** Arslan, Halil. “Prophethood Debates in Sebîlürreşâd Journal”. *Journal of Academic Sirah* 11 (June 2025), 57-76.

<https://doi.org/10.47169/samer.1655101>

**İntihal:** Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

**Plagiarism:** This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

**web:** <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** [akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr](mailto:akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr)

**Yayıncı:** KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

**Published by:** KSU Sirah Researches Application and Research Center

**Etik Beyan:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların Kaynakça'da belirtildiği beyan olunur (Halil Arslan).

**Ethical Statement:** It is declared that during the preparation process of this study, scientific and ethical principles were followed and all the studies benefited from are stated in the bibliography (Halil Arslan).

Bu makale Creative Commons Atıntı-Gayriticari Türetilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-Nc 4.0).

## Öz

Nübüvvet, uluhiyet ve ahiretle birlikte kelâm ilminin üç ana konusundan biridir. Peygamberlik, İslâm itikadının diğer inançlardan farkının en bariz izlendiği alandır. Peygamber aracılığıyla Allah'ın kâinat ve insana müdahalesinin sürekliliği anlamına gelen nübüvvet, son iki üç asırdır karşıt fikirlerin hücumuna daha yoğun bir şekilde maruz kalmıştır. Batı'da yaşanan fikri değişim, bilimsel gelişmeler Müslümanların tanımlayan konumdan tanımlanan konumuna düşmesine denk gelen zamanda, Müslümanlar inançlarını yeni bir şekilde ifade etme gerekliliği duymuştur. Bu gerekliliğin bir ihtiyaç olup olmaması, ihtiyaç kabul edildiğinde nasıl yerine getirileceği ise tartışılmıştır. Bu tartışmalar aynı zamanda ateizm ve deizm gibi inanç karşıtı akımların güç ve yaygınlık kazandığı, teizmin etki alanının erozyona uğratıldığı zamana rastlar. Kelâm ilminin yöntemini değişen şartlara paralel olarak yenilemek gerektiği fikri “Yeni İlm-i Kelâm” olarak isimlendirilir. Bu arayışların ifade edilip tartışıldığı mecralardan biri de zamanın gazete ve dergileridir. Yeni ilmi kelâm sahasında eser veren birçok isim aynı zamanda devrin İslamcı diye nitelenen gazete ve dergilerinde kalem oynamıştır. Bu çalışmada etkili yayın organlarından *Sırât-ı Müstakîm* ve onun devamı olan *Sebülürreşâd Dergisi*'nde nübüvvet bahsinin nasıl ele alındığı, yeni ilmi kelâm yaklaşımının nasıl ifade edildiği literatür taraması ve doküman analizi yöntemiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak nübüvvet, zikredilen yayın organlarında canlı ve klasik döneme göre farklı bir üslupla savunulmuştur. Bu yayınlar sayesinde nübüvvet ile ilgili tartışmalar kamuoyunda daha çok bilinmiş ve bu yazıların seçimi ve karşıt görüşlere verilen cevaplarda yeni ilmi kelâm fikrinin amaçlarının örtüştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Siyer, Kelâm, Nübüvvet, Sebülürreşâd, Tartışma.

## Abstract

Prophethood, alongside divinity and the afterlife, constitutes one of the three principal subjects of Islamic theology (ilm al-kalâm). It is the domain where the distinctiveness of Islamic belief is most clearly observed in contrast to other creeds. As the concept of prophethood signifies the continuity of divine intervention in the cosmos and human life through the medium of prophets, it has been increasingly subjected to critical scrutiny and opposing ideologies over the past two to three centuries. This intensified critique coincided with a period marked by intellectual transformation and scientific progress in the West, during which Muslims experienced a shift from being definers of knowledge and meaning to being defined by external perspectives. Consequently, there emerged a felt need among Muslims to rearticulate their faith in contemporary terms. Whether this need was genuine, and how it should be addressed if acknowledged, became subjects of significant debate. These discussions unfolded in an era when anti-theistic movements such as atheism and deism gained influence and widespread appeal, while the intellectual influence of theism waned. The idea that the methodology of Islamic theology should be revised in accordance with changing circumstances came to be known as the “New Kalâm.” Newspapers and journals of the time served as important platforms where such theological inquiries and discourses were expressed and debated. Notably, many contributors to the New Kalâm tradition were also active writers in Islamic-oriented periodicals of the era. This study investigates how the concept of prophethood was addressed within *Sırât-ı Müstakîm* and its successor *Sebülürreşâd*, two influential periodicals of the time. Employing literature review and document analysis methods, the research aims to reveal how the New Kalâm approach was articulated in these publications. The findings suggest that prophethood was defended in a dynamic and stylistically renewed manner, distinct from the classical tradition. These periodicals contributed significantly to the public visibility of debates surrounding prophethood, and it is concluded that the selection of topics and responses to opposing views aligned closely with the objectives of the New Kalâm movement.

**Keywords:** Sirah, Kalam, Prophethood, Sebülürreşâd, Debate.

## GİRİŞ

Batı düşünce tarihinde büyük değişimlerden birinin, dünya merkezli evren tasarımı, kainattaki işleyişi güneşi merkeze alarak izah eden Kopernik devrimi ile başladığı kabul edilir.<sup>1</sup> Bu değişiklik Nicolaus Copernicus (1473-1543) tarafından dile getirilmiştir. Genel karakteri geleneksel kabullerin sarsılması olan söz konusu fikirler Johannes Kepler (1571-1630), Francis Bacon (1561-1626), René Descartes (1596-1650), İsaac Newton (1643-1727) gibi isimlerin buluşları ve yaklaşımlarıyla ilerlemiş ve 18. yüzyıl artık Aydınlanma Çağı'nın başlangıcı olarak kabul edilmiştir.<sup>2</sup> Bu çağa da David Hume (1711-1776), Immanuel Kant (1724-1804), Auguste Comte (1798-1857), Charles Darwin (1809-1882)<sup>3</sup> ve Karl Marx (1818-1883) gibi isimler damga vurmuştur.<sup>4</sup> Bu değişimlerle geleneksel, bilimsel ve dinî açıklamaların hem günlük hayatta hem de bilim sahasında geçerlilikleri büyük bir sorgulamaya muhatap olmuştur. Nihayet bir Aydınlanma karşıtı olarak Friedrich Nietzsche (1844-1900) olan biteni 'tanrının öldüğü' tespiti ile ilan etmiştir.

Batıdaki bu gelişmelerle insan ilerleme fikrinin odağına konulmuş, doğa insanın müdahalesine daha cüretkâr bir biçimde açılmış, tanrının varlığını dikkate almak yerine tüm açıklamalarda katı bir pozitivizm ve deneycilik hemen her alanda hâkim bir yaklaşım halini almıştır.<sup>5</sup> Tanrı artık sıradan bir varlık mesabesine düşürülmüş Ben-O ilişkisi 'Ben-Sen' ilişkisine evrilmiştir. Böylelikle Tanrı'nın yerini peyderpey 'özgür, kendi fillerinin, edimlerinin yaratıcısı', 'örgütlenme ve tabiatı hâkimiyeti altına alma ve özgürlüğünü dışa vurma gücüne sahip olan insan' almaktadır.<sup>6</sup> Bu değişim oryantalizmin de altında yatan teizmi mahkûm edici yaklaşımın adıdır.

Bu zihniyet değişimlerine paralel sanayi devrimi, bilimsel buluşlar, teizmin argümanlarını da tartışılır hale getirmiştir. Böylelikle ateizm ve tanrının doğaya müdahalesini yok sayan deizm kitleler arasında daha popüler hale gelmiştir. Batıdaki gelişmelerle batının doğu hakkında onu tanıma, tanımlama olarak isimlendirilebilecek yaklaşımı olan Oryantalizm<sup>7</sup>, Müslümanları inançları hakkında savunmacı bir pozisyona sokmuş, böylece Müslümanlar geri kalma psikolojisiyle baş etmek için her alanda çareler üretmek durumunda kalmıştır.<sup>8</sup>

Yeni İlm-i Kelâm bu vasatta neşet etmiş ve bu değişime bigâne kalınamayacağı, eski usulle din savunusunun yeterli olmayacağı genel kabulüyle şekillenmiştir.<sup>9</sup> Temsil gücü yüksek bir örnek

<sup>1</sup> Richard S. Westfall, *Modern Bilimin Oluşumu*, çev. İsmail Hakkı Duru (Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2000), 1.

<sup>2</sup> Immanuel Kant vd., *Aydınlanma Nedir?*, çev. Mehmet Barış Albayrak (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2022), 9-10.

<sup>3</sup> Westfall, *Modern Bilimin Oluşumu*, 165.

<sup>4</sup> M. Sait Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları XIX. Yüzyıl Sonu- XX. Yüzyıl Başı* (Ankara: İSAM Yayınları, 2017), 38-53.

<sup>5</sup> Mazlum Dürre, "Nietzsche'nin Nihilizm Söylemi", *Felsefe Arkivi* 52 (2020), 87.

<sup>6</sup> Şaban Ali Düzgün, *Sosyal Teoloji* (Ankara: Otto, 2018), 23-26.

<sup>7</sup> Oryantalizm ya da Şarkiyatçılık hakkında Edward W. Said, "en kesin deyişle, akademik bir çalışma alanıdır" der ve o, bu işin batıda "'Arapça, Yunanca, İbranice ve Süryanice' kürsülerinin kurulmasıyla başladığı kabul edilir" kaydını düşmektedir. Bkz.: Edward W. Said, *Şarkiyatçılık* (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 59.

<sup>8</sup> Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), 21-23.

<sup>9</sup> İsmail Hakkı İzmirli, *Yeni İlmî Kelâm* (Ankara: Ankara Okulu, 2013), 15-19. Yeni İlm-i Kelâm'ın ne olduğu tartışmaları İzmirli'nin tartışma ile aynı adı taşıyan kitabından önce *Sebülürreşâd*'da da kendine yer bulmuştur. Muhsin-i Fânî (Hüseyin Kazım Kadri (ö. 1934) ile İzmirli'nin arasında Yeni İlm-i Kelâm'ın gerekli olup olmadığı ile ilgili fikirlerini yazdıkları bir dizi yazı yayınlanmıştır. Bu muhavere sonradan Ahmed Nazif, İzmirli'ye hak verir bir yazıyla Yeni İlm-i Kelâm'ın gerekli olduğunu ifade etmiştir. Bkz.: Adnan Bülent Baloğlu, "Sebülürreşâd Dergisinde 'Yeni İlm-i Kelâm' Tartışmaları", *İzmirli İsmail Hakkı*, ed. Mehmet Şeker - Adnan Bülent Baloğlu (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 266. ; Yine bu çerçevede İlahiyat ve Nübüvvet meselelerinin birbirleriyle uyumlu olması gerektiğine dikkat çeken bir çalışma için Bkz. :

olarak İzmirli İsmail Hakkı'nın gösterilebileceği bu yaklaşım geniş İslam coğrafyasında farklı tonlara sahip olsa da aralarında birtakım benzerlikler de bulunmaktadır.<sup>10</sup>

Batı'da gerçekleşen bazı ilerlemeler Müslümanları başka sahalarda olduğu gibi kelâm sahasında da yöntemin değiştirilmesine ikna etmiştir. İzmirli İsmail Hakkı'nın aynı isimli eserinde bu arayışın güçlü örneklerinden biri verilmiş olan Yeni İlm-i Kelâm, çağın değişen ihtiyaçlarına paralel olarak kelâm ilminde de bir yenilenmeye gidilmesi gerektiği kabulü, rasyonalizm ve bilimsel ilerlemelerle alanı daralmış görülen teizmin ve kelâm ilminin canlandırılma çabası olarak görülebilir.

Bu tartışmalar kelâm ilmi açısından İzmirli İsmail Hakkı'nın *Yeni İlm-i Kelâm*'ı yanında Muhammed Abduh'un *Risâletü't-tevhîd*, Şiblî Nu'mânî'nin *el-Kelâm*, Abdüllatif Harpûtî'nin *Tenkîhu'l-kelâm*, Filibeli Ahmed Hilmi'nin *Üss-i İslâm: Hakaik-i İslâmiyye'ye Müstenid Yeni İlm-i Akâid* ve Hüseyin el-Cisr'in *el-Husûnü'l-Hamîdiyye* adlı çalışmalarında öne çıkmıştır.<sup>11</sup> Bu muhalled eserlerin yanında meseleler bir de devrin gazeteleri ve ilmi çevrelerinde de gündem olmuştur.<sup>12</sup>

İlmi meseleler günümüze göre iletişim olanaklarının sınırlı olduğu 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın ilk yarısında *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebilürreşâd* gibi edebi, ilmi ve dini mahfillerde geniş halk kitlelerine ulaşma imkânı bulmuştur.<sup>13</sup> Yukarıda zikredilen eserlerde mesele daha formal bir şekilde ele alınmış olsa bile hedef kitlesini nihayetinde halkın oluşturduğu bu iletişim araçlarında konunun nasıl ele alındığını ortaya koymak, halkın nübüvvet bahislerini nasıl kavradığı ya da nasıl kavraması istendiği ile de ilgili ipuçları verecektir.<sup>14</sup> Kitaplarda ifade edilen delillerin nasıl ortaya konulduğu önemli olduğu kadar bunun halkta nasıl bir karşılık bulduğu<sup>15</sup> da önemlidir.

Muzaffer Barlak, "İtikadî Mezheplerde İlahiyyât ve Nübüvvet Bahislerinin Bütünlüğü Sorunu", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10/2 (Güz 2017), 565.

<sup>10</sup> Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları XIX. Yüzyıl Sonu- XX. Yüzyıl Başı*, 221-250.

<sup>11</sup> M. Sait Özervarlı, "Yeni İlm-i Kelâm", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 43/427.

<sup>12</sup> Sancar ve Suluoğlu bu isimlere başka isimler de eklemektedir. Bkz.: Faruk Sancar - Muhammet Hanefi Suluoğlu, "Kelâmın Yenilenmesine Muhalefet Tartışmaları Üzerine Bir Tahlil", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (2019), 610.

<sup>13</sup> İlk yayına *Sırât-ı Müstakîm* adıyla 1908 yılında Ebu'l-Ulâ Zeyn el-Âbidin ve Eşref Edip tarafından başlayan bu önemli mecrâ 182 sayı çıkmıştır. Ebu'l-Ulâ Bey'in ayrılmasıyla Eşref Edip bu defa Mehmet Akif ile birlikte isim değişikliğine giderek *Sebilürreşâd* ismiyle 183. sayıdan itibaren toplam 359 sayı olarak arada kesintilerle beraber (1925-1948 yılları arasında uzun bir boşluk bulunmaktadır) 1965 yılına kadar yayımlanmıştır. Dergi İstanbul'da 577, Kastamonu'da 3, Kayseri'de 1, Ankara'da 60 sayı çıkmıştır. Onun geniş bir Osmanlı coğrafyasında, uzun yıllar aynı çizgide önemli hizmetler ifa ettiği söylenebilir. Bkz.: M. Ertuğrul Düzdağ, "Giriş: Bir Devri Temsil Eden Dergi Yakın Tarihimizin Canlı Şahidi Sırâtılmüstakîm- Sebilürreşâd", *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi Sırâtılmüstakîm Mecmuası*, ed. M. Ertuğrul Düzdağ (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2012), XXI vd.

<sup>14</sup> Necdet Subaşı, neşriyatın dinin toplumsallaşmasına etkisi sadedinde şu kayıtları düşmektedir: "Osmanlı İslamcılığının hem ulemadan bağımsız bir seyir izlemeye başlamış aydın-münevver kuşak arasında hem de daha vülgarize olmuş bir düzeyde halk arasında toplumsalın dinî tahayyülünü yeniden şekillendiren bir ideoloji olarak öne çıktığı söylenebilir. Esasen bu ideolojik çerçeve sonradan Cumhuriyet İslamcılığına Mehmet Akif ve Elmalılı Hamdi Yazır gibi geçiş döneminin aydınları tarafından özellikle de *Sebilürreşâd* gibi dergiler etrafında kümelenen mütefekkirler aracılığıyla taşındığı söylenebilir." Bkz.: Necdet Subaşı, "Erken Dönem İslamcı Düşüncenin ve Neşriyatın Dinin Toplumsallaşma Biçimlerine Etkileri", *"İslam'ı Uyandırmak" Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler*, ed. Lütfi Sunar (İstanbul: İlem Yayınları, 2018), 1/8.

<sup>15</sup> Bu minvalde Ertuğrul Düzdağ'ın aktardığı şu satırlar bahse konu derginin halktaki karşılığına örnek olarak da okunabilir: "24 saat sürmedi, on binlerce nüshası yağma oldu. Tekrar bastık, yine bitti. Arkasından ikinci nüshası yetişti. Memleketin her tarafından telgraflar yağmaya başladı. Matbaalar gece gündüz çalıştığı halde yetiştiremez oldular." [...] "Az zamanda İskodra'dan Bağdad'a ve Yemen'e kadar bütün memleket Sırâtılmüstakîm'le doldu ve bütün İslâm dünyasına taşmaya başladı. Büyük âlimlerin, kudretli üstadların eserleriyle, kıymetli şiirleriyle Sırâtılmüstakîm en birinci mecmua halini aldı. Hele Âkif'in şiirleri bütün gönüllere öyle heyecanlar verdi ki..." Bkz.: Düzdağ, "Giriş: Bir Devri Temsil Eden Dergi Yakın Tarihimizin Canlı Şahidi Sırâtılmüstakîm- Sebilürreşâd", IX.

Bu çalışmanın odağında nübüvvet konusunda *Sebîlürreşâd* dergisinde yayımlanan risalet merkezli yazılar olacaktır. Çalışmada Bağcılar Belediyesi tarafından yayınlanan *Sıratımüstakîm* ve *Sebîlürreşâd* ciltlerindeki<sup>16</sup> ilgili yazılardan bir tasvir yapılacaktır. Nübüvvet konulu yazıların derlenmesinde Abdullah Ceylan'ın *Sırat-ı Müstakim ve Sebîlürreşad Mecmuaları Fihristi*<sup>17</sup>nden de yararlanılmıştır.

Çalışma konusuyla ilgi kurulabilecek Baloğlu'nun makalesi *Sebîlürreşâd*'daki Yeni İlm-i Kelâm tartışmalarını derleme ve değerlendirmesiyle, Birekul'un çalışması ise hem dergi hem de Türkiye'de din tartışmaları gibi daha genel bir ilgiyle alakalı araştırmalardır. Bu iki çalışmanın yanında Lütfi Sunar'ın editörlüğünde iki cilt olarak hazırlanan İslam'ı Uyandırmak üst başlığındaki hacimli çalışmadan da bahsetmek gerekmektedir. Bu iki ciltte dergilerin İslamcı düşünme ile irtibatı irdelenmiştir. Bu çalışmaların yanında Yeni İlm-i Kelâm bağlamında nübüvvet bahsine hasredilmiş bir çalışmaya rastlamadık. İbrahim Toprak'ın doktora çalışması bizim çalışmanın tarihi bağlamı dışında peygamberin beşeriliği bağlamında bir çalışmadır.<sup>18</sup> Deizm gibi akımların etki alanının yayıldığı, ilgili tartışmaların sürdüğü aktüalite içerisinde yaptığımız çalışmanın meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sunması amaçlanmıştır.

## 1. YENİ İLMİ KELAMDA NÜBÜVRET KONULARI

Nübüvvet bahislerine dahil edilebilecek tartışmalarla ilgili genel bir değerlendirmede bulunulacak olursa bu mesele Osmanlı'da iki ana tavırla ilerlemiştir. Birincisi ilk dönem klasik eserlere şerh ve haşiyeler yazmak yoluyla kendisini gösteren adına tahkik yöntemi denilen yaklaşımdır. Diğeri ise ilgili konuda risalelerin kaleme alınmasıdır. Bu tavırda da bazı özel meseleleri inceleme, araştırma ve problemlere çözüm arayışı olarak belirlemektedir. Bu eserlerde rivayetler ön plandadır ve hissi mucizelere yapılan vurgu belirgindir. Bunda dönemin peygamber tasavvurunun etkisi bulunmaktadır. Hissî mucizeleri ve beşer üstü olarak görülebilecek bazı hususiyetlerden yola çıkarak nübüvveti ispat dönem eserlerinin genel karakterini oluşturur.<sup>19</sup> Osmanlı'nın son dönemleri aynı zamanda yeni ilmi kelam tartışmalarının da zamansal olarak belirginleştiği zaman dilimidir. Yeni ilmi kelam içerisinde de zamanın ruhuna uygun olarak peygamberlik ve peygamberlikle ilgili haller daha çok söz konusu edilmektedir.<sup>20</sup>

Nübüvvet usûl-i selâse arasında İslâm'ın diğer dinlerden farkının en açık izlendiği alandır.<sup>21</sup> İslamiyet için nübüvvet merkezli bir din denilse yanlış olmayacaktır. İslam dini nübüvvetin dikey

<sup>16</sup> Bağcılar Belediyesinin imkanlarıyla ilgili dergiler hem tıpkı basım hem de Latinize 25 cilt olarak basılmıştır. İlk cilt 2012 yılında 25. Cilt ise 2021 yılında basılmıştır. Dergi elektronik olarak da istifadeye sunulmuştur. Projeyi Ertuğrul Düzdağ yürütmüş ve editörlük yapmış; çeviri yazı işine de İskender Türe, Metin Mergen, Cafer Yücel, Numan Yekeler, Nedim Pakırdağ, Yılmaz Karaca, Fuat Recep, Osman Uslu, Mehmet Taştan ve Nevzat Sağlam gibi isimler katkı vermiştir. Çeviri işi farklı ciltlerde farklı isimlerin katkılarıyla yapılmıştır. Ertuğrul Düzdağ yazdığı 'Giriş' yazısında *Sıratımüstakîm/Sebîlürreşâd*'ın birinci devrede 25 cilt, 641 sayı, 9132 sayfa; ikinci devre de ise 15 cilt, 362 sayı, 1786 sayfa olduğunu kaydetmektedir. Bkz.: Düzdağ, "Giriş: Bir Devri Temsil Eden Dergi Yakın Tarihimizin Canlı Şahidi *Sıratımüstakîm- Sebîlürreşâd*", XXII.

<sup>17</sup> Abdullah Ceyhan, *Sırat-ı Müstakîm ve Sebîlürreşad Mecmuaları Fihristi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991).

<sup>18</sup> İbrahim Toprak, *Hiz. Muhammed'in Nübüvvetine Delil Olan İnsani Özellikleri* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2002).

<sup>19</sup> Fadıl Aygün, "Osmanlı Dönemi Nübüvvet Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/27 (2016), 168-169.

<sup>20</sup> İbrahim Toprak, "Nübüvvet Tartışmaları", *Sistematik Kelam*, ed. İbrahim Arslan vd. (İstanbul: Fikir Kitap, 2024), 461.

<sup>21</sup> Mehmet Evkuran, "Peygamberlik Kavramının Teolojik Değeri Hz. Muhammed'in Peygamberliği Ekseninde Bir İnceleme", *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*, ed. Mahfuz Söylemez (Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2007), 63.

bir eksen ile beşer aklının ve yeteneklerinin biçimlendirdiği yatay eksenin uygun bir biçimde bir arada bulunmasıyla oluştuğu ifade edilebilir.<sup>22</sup> Nübüvvetin dikey ekseni Allah'ın âleme müdahalesi ve aşkın durum olarak anlaşılırsa, yatay eksen ise bu meselenin insan hayatındaki yeri ve etkisi olarak anlaşılabilir.

Nübüvvetle beraber, toptan kelâm ilminin ilgili yıllarda ilk akla gelen eseri İsmail Hakkı İzmirli'nin *Yeni İlm-i Kelâm* kitabı, iyi tasarlanmış bir girişimdir ama eser planlandığı gibi tamamlanamamıştır. *Yeni İlm-i Kelâm*'ın sadece giriş ve uluhiyet kısımları basılabilmektedir. Bununla birlikte nübüvvet konuları *Yeni İlm-i Kelâm*'da daha çok nübüvvetin gerekliliği, vahyin imkânı ve gerekliliği ile mucizeler meselesi bu eserde yeni bir tavırla işlenmiştir. Özervarlı, nübüvvetin devrin en çok ilgilenilen konusu olduğunu belirtir. Çünkü artık bu devirde problem, tanrının varlığı değil ilahi müdahaledir; vahiyle gelen bilgi ve emirler hedeftedir. Modern insan aklıyla her şeyi düzenleyebileceğine kanidir. *Yeni İlm-i Kelâm*'ın en temel meselesi vahiy ve nübüvvetin gerekliliği olmuştur. Bu devirde fikir üretenlerin başarılı yaklaşımlarından biri meseleyi sadece teorik değil pratik zeminde de delillendirme yoluna gitmeleri olmuştur. Yer yer pozitivizmin etkisiyle mucizelerin inkarına varan yaklaşımlar olsa bile genel kanaat hissi mucizeleri kabul etmek ve İslam inançlarını ispat etmek için mucizelere gerek olmadığını ifade etmek olarak izlenmektedir.<sup>23</sup>

İzmirli, "Peygamberin haberi kesin ilim ifade eder. Çünkü peygamberin haberleriyle meydana gelen ilim, akıl yürütmeye getirilen delile ve peygamberliği açık mucize ile sabit olan peygamberin haberi olduğunu kabule dayanan ilimdir. Peygamberin haberi ile sabit olan ilim; duyularla, mütevatir haberler, ispat gerektirmeyen açık şeyler gibi tenkide imkân olmayan, başkalarının şüpheye düşürmesiyle yok olmayan, zorunlu olarak sâbit olan zaruri ilme benzetilmektedir."<sup>24</sup> diyerek peygamberlik meselesi ile en çok eleştirilecek akıl düzlemini bir görmekte ve akıl ile nübüvvet arasında paralelliğe işaret etmektedir. Ona göre akli delil, şüpheden kurtulamaz.

Yeni ilmi kelâm içerisinde ismi zikredilen Muhammed Abduh'un nübüvvet bağlamında mucizeyi anlamlandırması 'Allah'ın tabiat ve dünya ile ilgisinin anlamlılık, düzenlilik ve değerler açısından olduğunu kabul etmek' olduğu ifade edilebilir.<sup>25</sup> *Yeni İlm-i Kelâm*'da nübüvvet meselesinde geleneğin kullandığı delillerle beraber nübüvvetin ispatında bilimsel verileri ve sosyoloji, psikoloji, tarih gibi ilgili bilimlerin verilerini de yeri geldikçe rahatça kullanmak olarak izlenmektedir. Problem muarızların delillerini çürütme saikinin ön planda tutulmasıyla ele alınmıştır. Meseleyi daha da uzatmadan ilgili yayınlarda bu konunun nasıl ele alındığına geçmek daha uygun olabilir.

<sup>22</sup> Abdulkadir Macit, "Medeniyetin Kurucu unsuru Olarak Nübüvvet Toplumun Kuruluşu Hakkında Farklı Tarih Tasavvurları", *İnsan&Toplum* 10/3 (2020), 59.

<sup>23</sup> Özervarlı, *Kelâm'da Yenilik Arayışları XIX. Yüzyıl Sonu- XX. Yüzyıl Başı*, 258-259.; Talha Yavuz ve Salih Sabri Yavuz'un ortak yaptığı bir çalışmada ayet ve hadislerin bütüncül incelenmesinden hissi mucizelerin de peygambere aidiyetinde bir problem olmadığı dile getirilmekte ve hissi mucizelere karşı negatif bir tavrın modern zamanlarda gösterilen bir yaklaşım olduğu ifade edilmektedir. Bkz.: Talha Yavuz - Salih Sabri Yavuz, "Modern Dönemde Hissî Mûcizelere Yöneltilen Eleştirilerin Kelâmî Açısından Değerlendirilmesi", *Rize İlahiyat Dergisi* 26 (2024), 70.

<sup>24</sup> İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, 56-57.

<sup>25</sup> Mehmet Zeki İşcan, "Muhammed Abduh'un Nübüvvet Görüşü", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Aralık 2006), 55.

## 2. SEBÎLÜRREŞÂD'DA NÜBÜVVET KONULU YAZILAR

*Sebîlürreşâd Dergisi'nin* ilk cildi 27 Ağustos 1908 ve 18 Şubat 1909 tarihleri arasında yayınlanan ilk 26 sayıyı içermektedir. Bu ciltteki peygamberlikle alakalı ilk yazı 10. sayıda yayınlanan Mehmet Akif'in tercümesini yaptığı Muhammed Abduh'un *Müslümanlık'ta Esaslar* başlığını taşıyan yazıdır. Maddeler halinde kaleme alınan yazıda birinci madde "Tahsîl-i îmân için nazar-ı aklî: Din-i mübîn-i İslâm'ın istinâd eylediği en birinci esas nazar-ı aklîdir." şeklinde başlamaktadır. İkinci madde akıl ve nakil çatıştığında aklın önceleneceğini ifade etmektedir. Açıklamalar birini tekfir etmenin zorluğu, ilmin gerekliliği, İslâm'da 'halkın akâ'id-i üzerinde hükümet' olmadığını izah eder demekte, 'Hattâ Hazret-i Peygamber bile ahkâm-ı ilahiyyeyi tebliğe ve îcâb ederse ihtâra me'mûr idi; yoksa akâ'id-i müslimin üzerinde sâhib-i nüfuz değil idi' denilmektedir.<sup>26</sup> Bu ilk yazı doğrudan nübüvvet bahsiyle alakalı olmasa da dördüncü maddesinde nübüvvetin yerine işaret etmesiyle dikkat çekmektedir. Yazıda nübüvvet bahsi üzerinden dinde ruhbanlığa yer olmadığını altı çizilmektedir. Bu yaklaşımın yükselen bir değer olarak bireyselleşme ile ilgili olduğu söylenebilir. Akaid alanındaki muhtemel eleştirilerin de önünün kesilmesi için akaid sahasının peygamberin inhisarında bir alan olmadığı ihsas edilmiştir.

İlk ciltteki konuyla alakalı diğer üç yazı Babanzâde Ahmed Naim imzasını taşımaktadır. Yazılar derginin 11, 15 ve 19. sayılarındaki "*İlm-i Tarih, Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyyeyi Cenâb-ı Peygamber'in Sûret-i Neş'et ve Zuhûruyla İsbât Eder*" başlığını taşımaktadır. Babanzâde, Fars ve Roma devletlerinin sosyal açıdan birbirine benzediğini ifade etmekte bu iki devletin dini birer tasvirini yapıp içinde bulundukları durumu 'vicdân-ı beşer kendine karargâh-ı istirahat olacak bir penâh bulamaz oldu' diye tasvir etmektedir. Babanzâde'ye göre bu sağlıklı ortamdan İbâhiyye, Dehriyye gibi mezhepler tercih edilir olmuştur. Yine yazar Ceziretül Arab'ın da bir tasvirine girişmekte buradaki muvahhid ve kitâbî olanların 'ekall-i kalîl' olduğunu kaydetmektedir. Yapılan tüm bu tasvirlerde rahat bir üslubun gözetildiği, devrin durumunun -günümüz için ağdalı sayılabilecek kelimeleriyle de olsa- ifade bulduğu söylenebilir. Burada da klasik nübüvvete dair delillerin yanında tarih ilminin verilerinin söz konusu edilmesi dikkat çekicidir. Böylelikle peygamberliğin savunulması ve ispatında vesâilin geniş tutulduğunu çağın ve muhatapların durumuna göre bir konum alındığı söylenebilir. Bu durumun Müslümanların tanımlanan durumuna düşmesi ile de bir alakası bulunmaktadır.

Babanzâde bu dinin güzelliklerinin kaynağının insan olmasının mümkün olmadığını söylemekte ve eğer öyle olsaydı bunca tecrübeye sahip insanoğlunun problemlerine neden bir çare üretmediğini sormaktadır. Buna rağmen İslam dini yalnız Arap kavmini değil bütün alemi ıslah etmiştir. Babanzâde kısa zamanda edep ve terbiye namına bir şey bilmeyecek ayarda bir topluluğun diğer topluluklarla ölçülemeyecek kadar mesafeler katedildiğine işaret etmektedir.<sup>27</sup>

Derginin ikinci cilt 31. Sayısında "*İrtihâl-i Nebî'den Sonra Beyne'l-Müslîmin Tehaddî Eden İhtilâfât*" başlıklı yazının yazarı Halkalı Zirâ'at Mekteb-i Âlisi Akâ'id-i Dîniyye Mu'allimi Hâfız

<sup>26</sup> Merhum Şeyh Muhammed Abduh, "Müslümanlık'da Esâslar", çev. Mehmet Akif, *Sırâtı müstakîm* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2012), 1/139.

<sup>27</sup> Babanzade Ahmet Naim, "İlm-i Târih, Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyyeyi Cenâb-ı Peygamber'in Sûret-i Neş'et ve Zuhûruyla İsbât Eder", *Sırâtı müstakîm* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2012), 1/145.

Mustafa Sıdkı'dır. Muharrir bu yazıda Hz. Peygamber'in irtihali ile meydana gelen üç ihtilaftan bahsetmektedir. Bunlar Usâme ordusu, Peygamber'in vefatının ilanı ve Peygamberimizin nereye defnedileceği meselesi olarak sıralanmaktadır.<sup>28</sup> İkinci cildin 32. Sayısında Ali Fuâd tarafından kaleme alınan yazı *Mevlidü'n-Nebî Aleyhissalâtü Vesselâm* başlığını taşımaktadır. Yazıda Hz. Muhammed'in önemi ve insanlığa getirdiği faydalar söz konusu edilmektedir.<sup>29</sup>

Sırâtı müstakîm dergisinin 3. cildinin Nübüvvet meselesi için yoğun bir sayı olduğu görülmektedir. Bereketzâde İsmail Hakkı'nın kaleme aldığı *Menâkıb-ı Seniyye* serlevhali yazılar derginin 54, 55, 56, 64 ve 68. sayılarında yer bulmuştur. Bu yazı dizisi 2. ciltte bulunan 51. sayıda başlamış ve 7 sayılık bir dizi oluşturmuştur. İlk yazı "Hazret-i Fâhrü'r-Rusûl aleyhi ve sellem Efendimiz'in kemâlât-ı aliyyesi hadd-i ihsâdan efzûn ve sıfât u hasâ'is-ı seniyyeleri dâire-i istiksâdan bîrûndur" diye başlamaktadır. Peygamberimizin yüce özelliklerini Kur'an övmüş iken buna insan gücünün yetmeyeceğini ifade eden Bereketzâde, söz ustası şairlerin onu övdüğünü, bu meyanda üslubunun büyüklüğüne şahadet edilen Sâ'id el-Bûsirî'nin *Kasîde-i Hemziyye*'sine işaret etmiş ve bu kasidenin kendisi tarafından *el-Menâkıbu's-Seniyye alâ-Metnî'l-Hemziyye* diye tercüme edildiğini ifade etmiştir. Bereketzâde yedi yazılık bu yazı dizisinde Bûsirî'nin kasidesini anlatmakta, çözümlemeler yapmaktadır.

54. sayıda yayınlanan yazıda Hz. Muhammed'in diğer peygamberlerden üstünlüğü için ayet ve hadislerden delil getirilmekte Bakara suresi 285. ayetteki ifadenin bu gerçeğe muvafık olduğu ifade edilmektedir.<sup>30</sup> 55. sayıdaki aynı başlıklı yazıda yine Hz. Muhammed'in soyu söz konusu edilmekte ve soyunun şirkten korunduğu ifade edilmektedir. Hadislerden yola çıkarak yapılan bu delillendirmede Hz. İbrahim'in babasının putperest olması ile ilgili tenakuz Azer'in Hz. İbrahim'in babası değil amcası olduğu, amcaya da Arapların peder kelimesini kullandıklarını ifade eden bir açıklama getirilmiş ve ilgili nazım gramer olarak tavzih edilmektedir.<sup>31</sup> *Menâkıbu's-Seniyye* başlıklı yazılar 56, 64 ve 68. sayılarda da yer almaktadır. Bu yazılarda da dil açısından izahatlar yapılmakta ve *Kasîde-i Hemziyye* şerh edilmektedir. İbare açıklamalarından yapılan izahların her ne kadar gazete gibi genel okuyucu gözetilmiş olsa da gazete takip edenlerin belli bir seviyede bu meseleleri anlayabildiği, gazete ve dergi takibinin entelektüel bir çevreye de hitap ettiği gerçeğine işaret olarak anlaşılabılır. Gazetenin yine 3. cildinde *Zeyd ve Zeyneb Meselesi* başlıklı iki yazı Şerefeddin imzasıyla yayınlanmıştır. Hazreti Zeyneb'i öven şiirlerle başlayan yazı Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb için söylediği anlaşılan rivayetlerle devam etmektedir. 60. Sayıda yer alan ikinci yazıda Hz. Peygamber'in hac esnasında saçların tıraş edilmesi emrini örnek olmak için öncelikle kendisinin tatbik ettiği, haram kılınan faizin amcası Abbas'ın uyguladığı faiz olması gibi örneklerden yola çıkarak Hz. Peygamber'in evlatlığı ile evlenmiş ayrılmış olan Hz. Zeyneb ile nikahlanması da bunlar gibi değerlendirilmiştir. Bu iki yazının meselenin anlaşılmasında iyi bir yöntem izlediği, meseleyi canlı örneklerle izah ettiği söylenebilir.<sup>32</sup>

<sup>28</sup> Hafız Mustafa Sıtkı, "İrtihâl-i Nebî'den Sonra Beyne'l-Müslimîn Tehaddüs Eden İhtilâfât", *Sırâtı müstakîm* 2/31 (11 Temmuz 1324), 76.

<sup>29</sup> Ali Suâd, "Mevlidü'n-Nebî Aleyhissalâtü Vesselâm", *Sırâtı müstakîm* 2/32 (01 Nisan 1909), 84-85.

<sup>30</sup> İsmail Hakkı Bereket-zâde, "Menâkıb-ı Seniyye", *Sırâtı müstakîm* 2-3/51-54-55-56-60-64-68 (16 Eylül 1909), 54/20-21.

<sup>31</sup> Bereket-zâde, "Menâkıb-ı Seniyye", 55/36.

<sup>32</sup> Şerefeddin, "Zeyd ve Zeyneb Meselesi", *Sırâtı müstakîm* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2014), 3/111.

3. cildin nübüvvet meselesi içerisinde değerlendirilebilecek bir yazısı da *Tûfân-ı Nûh* başlığı ve *Felsefe-i Müsbete Sahîfelerinden* alt başlıklı dikkat çekici bir metindir. Yazı geleceğin inşasının geçmiş ölçü almakla mümkün olduğunu Jules Simon, Roma Hükümetinin hunin bir timsâli "Domitian", Auguste Comte ve İmâm Suyûtî gibi isimlerden alıntılarla izaha girişmekte ve bizim için gerçekleşmesinde şüphe olmasa da nasıl gerçekleştiği hakkında ihtilaflar olan Nuh Tûfanı'nın bilinmesinin bizim için belki de en mühim ihtiyaç olduğunu ifade ederek oldukça dikkat çekici bir şekilde başlamaktadır. Metin bazı araştırmacıların işaretlerinden yola çıkıp, ilgili ayette tufanın bir kavmin muhatap olduğu bir olay olduğunu, Amerika kıtasındaki hayatın tufan gibi bir kesintiye uğramadığını tüm bunların neticesinde yazı 'Nusûs-ı Kur'âniyye ve hakâyık-ı fenniyye' ye göre tufanın bütün küreye şamil olmadığını gösterir diyerek bitmektedir.<sup>33</sup> Bu metin meseleleri ele alırken fenne de yer vermeye çalışması, nas ve fen arasında bir mutabakat aramaya çalışması yönüyle dikkate değer durmaktadır. Bu tercihlerin devrin müspet olarak tavsif edilen bilimlerde de iyi birer donanıma sahip olduğu şeklinde anlaşılabilir. Bu birikimin nübüvvet meselesinde sık sık kullanıldığı rahatlıkla ifade edilebilir.

*Sırâtı müstakîm*'in sayfalarına konu ettiği 4. ila 10. cilt aralığında epey yoğun olarak işlediği bir konu da Dozy'nin *Târih-i İslâmiyyet* adıyla çevrilen eserine yazılan reddiyelerdir. Daha 1. ciltte bir okur sorusuna cevap olarak Dozy'nin garazkarlığına işaret edilmekte ve bunun, zaten avam olsa bile insanları etkilemekten uzak iddialar olduğu ifade edilmektedir.<sup>34</sup> Bu cevapta da görülen söz konusu eserin gündemi hayli meşgul ettiği.

Daha sonra bu eser ve eserin iddialarına verilen cevaplar da birçok akademik çalışmaya konu edilmiştir.<sup>35</sup> Bu eser ve etkileri daha sonra "İslam'ı uyandırmak" tabiriyle ifade edilen de bir telif hareketine sebebiyet vermiştir. Çalışmamıza konu ettiğimiz *Sırâtı müstakîm* ve *Sebülürreşâd* yayınlarının bu hareketli ortamda Manastırlı İsmail Hakkı başta olmak üzere reddiyelerle işlendiği görülmektedir.

Reinhart Pieter Anne Dozy (1820-1883) tarafından Flemenkçe olarak *Het İslamisme* adıyla yayınlanan kitap; P. V. Chauvin tarafından *Essai sur l'Islamisme* (Leiden 1879) tarihli çevirisinden Abdullah Cevdet tarafından *Târih-i İslâmiyyet* adıyla Kahire'de 1908 yılında 733 sayfa olarak bastırılmış ve yine 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla İstanbul'a getirilmiştir.<sup>36</sup> Söz konusu kitapla *Sırâtı müstakîm*, *Beyânülhak* ve *Hikmet* dergileriyle Abdullah Cevdet'in fikirleri için bir mecra olan *İçtiha*d dergilerinin yayın hayatına başlamaları yaklaşık olarak aynı tarihlere denk gelmektedir. Bunun için eser hakkındaki fikirler için *Sırâtı müstakîm*'deki tartışmalar da önem arz etmektedir. Abdullah Cevdet eserden de daha çok eleştirilen yazdığı takdim yazısında, Dozy'nin iyi bir Müslüman olduğunu söylemekte ve eserin tarafsız ve tahrifata uğramamış yegâne kaynak olduğunu iddia etmektedir. Daha sonra tepkiler artınca kitaptaki bu girizgâh çıkarılmış nihayetinde 15-17 Şubat 1919'da kitap yasaklanmış, kalan nüshalar yakılmış veya Galata Köprüsü'nden denize

<sup>33</sup> Köprülü Bâhirü's-Sakafî, "Tûfân-ı Nûh", *Sırâtı müstakîm* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2014), 3/200-201.

<sup>34</sup> *Sırâtı müstakîm*, "'Târih-i İslâmiyyet' Hakkında", *Sırâtı müstakîm* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2012), 1/363-364.

<sup>35</sup> Muhammet Hanefi Suluoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kelâm İlminde Yenilenme Girişimleri* (Ankara: İlâhiyât, 2024), 340-368.

<sup>36</sup> İbrahim Hatipoğlu, "Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Târih-i İslâmiyyet'ine Yöneltilen Tenkitler", *İslâm Araştırmaları Dergisi* 3 (1999), 200.

atılmıştır.<sup>37</sup> Bir kitap etrafında tarihe düşülen notlardan nübüvvet meselesinin çok canlı bir şekilde yer aldığı görülmektedir.

*Târih-i İslâmiyyet* kısmî serbestliğin olduğu o vasatta İslam ve onun peygamberine yapılan ilk ciddi eleştiridir. Bu esere karşı daha çok Abdullah Cevdet ve Dozy hakkında heyecanlı yazılar söz konusu olmuştur. *Sırâtı müstakim*'de otuz sayı halinde Manastırlı İsmâil Hakkı tarafından yayınlanan reddiye içlerinde ilk ve en derli toplu olanıdır. Bu yazılar daha sonra *Hakk ve Hakikat* adıyla kitaplaştırılmıştır. *Sırâtı müstakim* dergisinin sayfalarını uzun süre bu eser ve esere yapılarına farklı kalemlerden yapılan reddiyeler kaplamıştır. Derginin 4 ile 10. ciltleri ve arası konumuz açısından bu yazılarla doludur. Manastırlı, Dozy'nin iddialarını Kur'ân ve sünnete aykırı bulmakta ve müellifin iddialarına özellikle peygamberimizle ilgisi açısından ayrıntılı olarak cevaplar vermektedir. Manastırlı'ya göre Dozy İslâmî kaynakları bırakıp Sprenger'i esas almaktadır.<sup>38</sup> Manastırlı eleştirilerini 'fennen ve ilmen' yapmaya gayret etmiş, 'Dozy ve emsali' diyerek usule dair önemli fikirler ortaya koymuştur.<sup>39</sup>

Manastırlı İsmail Hakkı ve yazdıklarından Dozy'nin eseri etrafında canlı bir nübüvvet savunusu yapıldığı, bu meşum eserin *Sırâtı müstakim* gibi bir dergide daha geniş kitlelerce tartışılıp cevap verme yoluna gidildiği, bu soru ve cevaplarda dergi okurunun da ciddi bir payının olduğu meselenin kamuoyunda gündem olduğu ifade edilebilir.<sup>40</sup> Bu yazılar daha sonra *Hak ve Hakikat* ismiyle bir araya getirilip yayınlanmıştır.<sup>41</sup>

Yine devrin telif eserlerinden *Kitâb-ı İzâle-i Şukûk* İsmail Fenni Ertuğrul'un kaleminde çıkma bir eserdir. Bu eserde de Dozy'nin *Tarih-i İslâmiyyet*'i üzerine bir reddiyedir.<sup>42</sup> Bu ve diğer yayınlar<sup>43</sup> Dozy'nin eserinin toplumda oluşturduğu rahatsızlığı göstermekle beraber peygamber savunusunun ciddiye alındığı ve kamuoyunda belli bir ilgiyle karşılandığını göstermektedir.

Zikredilen bu üç müellif ve eserleri üzerinden bir değerlendirme yapılacak olursa İsmail Fenni Ertuğrul'un yaklaşımı geleneksel açıklamalarla uygunluk içermektedir. O Dozy'nin eserini eleştirirken kitabındaki başlıklarında geleneksel kabullerle, ehl-i sünnet kelimasına uygun bir yaklaşımla fikirlerini ifade etmiştir. Ele aldığı eserin isminden başlayarak Dozy'nin yazdıklarını mahkum edecek bir yaklaşımla örülen fikirlerde karşıt fikirlere vukufiyet de başlıklar ve içerikten kolaylıkla anlaşılmaktadır. Örneğin Peygamber efendimizin histeri hastası olduğu ile ilgili Dozy'nin eserinden aktarılan iddialara karşı özgüveni yüksek cevaplar serdedilmiştir. Yine 'Mucizeler, Göğsün Açılması, Miraç' başlığında İsmail Fennî Ertuğrul, Dozy'nin iddialarını tek tek ele almakta onun peygamberin mucize göstermediği ile ilgili iddiaları kabul edilmiş olsa bile bunun aksi ile ilgili

<sup>37</sup> Hatipoğlu, "Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Târih-i İslâmiyyet'ine Yöneltilen Tenkitler", 201-202.

<sup>38</sup> Hatipoğlu, "Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Târih-i İslâmiyyet'ine Yöneltilen Tenkitler", 202-208.

<sup>39</sup> Yasin Yılmaz, "Filibeli Ahmet Hilmi'nin Tarih-i İslam Adlı Eseri Özeline Dozy ve Müsteşriklerin İddialarıyla İlgili Bazı Mülâhazalar", *Turkish Studies* XII/2 (2017), 292.

<sup>40</sup> Muharrem Samet Bilgin, "Dozy'nin Tarih-i İslâmiyyet'ine İslamcı Dergilerde Verilen Tepkiler", *"İslam'ı Uyandırmak" Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler*, ed. Lütfi Sunar (İstanbul: İlem Yayınları, 2018), 1/182.

<sup>41</sup> İsmail Hakkı Manastırlı, *Hak ve Hakikat* (Daru'l-Hilafeti'l-Aliye: Sırat-ı Müstakim Matbaası, 1329).

<sup>42</sup> İsmail Fennî Ertuğrul, *Kitâb-ı İzâle-i Şukûk Dozy'nin Tarih-i İslâmiyyet'i Üzerine Reddiyedir*, ed. Ahmet Çapku (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017).; Sayılan bu eserlerden başka Dozy'ye yapılan reddiyelerle ilgili geniş bilgi için bk. : Suluoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kelâm İlminde Yenilenme Girişimleri*, 346-354.

<sup>43</sup> Suluoğlu, *Beyanü'l Hak*'daki makaleleri zikretmektedir. Bkz. Suluoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kelâm İlminde Yenilenme Girişimleri*, 350-352.

rivayetlerin vâkî olduğunu kaydetmektedir. Ertuğrul, gelenekte de zikredilen mucizeleri sıraladıktan sonra Hz. Muhammed'in en büyük mucizesinin toplumda meydana getirdiği değişim olduğuna dikkat çekmektedir. Miraç mucizesinden bahsettiği yerde de yazarın, telepatinin Avrupa'da revaçta olmasını örnek göstererek bu ruhânî hadiseden yola çıkarak Miraç mucizesi ile ilgili hem klasik hem de çağdaş tartışmalardan faydalandığını söyleyebiliriz.<sup>44</sup>

Filibeli Ahmet Hilmi de Dozy'nin yaklaşımlarını dikkatle ele almakta ve "Tarihi çekimser bırakacak yarım hükümlü zanlardan, olayları tahrif ve tağyirden veyahut da meslek ve maksada yardım etmek sevdasından uzak durmak şartıyla."<sup>45</sup> Dozy'nin iddialarının tetkik edilebileceğini ifade etmekte ve seleflerimizin sözlerinden başka sözler duymaya alışmamız gerektiğini ifade etmektedir.<sup>46</sup> Filibeli Ahmet Hilmi'nin eserini Dozy'nin aksine akli ve ilmi taassupla kaleme aldığını ifade etmekte ve Hz. Muhammed'in iddiaların aksine büyük bir dinin nebisi olduğu tarihi, akli ve mevcut eserlerinin şahitliğiyle sabittir demektedir.<sup>47</sup> Yazarın bu yaklaşımının yeni ilmi kelam yaklaşımıyla örtüştüğü kolaylıkla söylenebilir. Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi *İslam Tarihi* boyunca ve nübüvvet bahislerinde yeni bir dilin inşa edilmesine kânidir. Kendisi, mesela Mi'rac meselesinde olayın 'âmiyane ve cismânî' şekilde ele alınmasının İslam akidesine tamamen aykırı olduğu kanaatindedir. Bu eleştirdiği yaklaşımın İslam'ın taraftar olmadığı mücessime ve teşbihle alakalı olduğunu kaydetmektedir.<sup>48</sup>

Manastırlı İsmail Hakkı da yine hissi mucizeler konusunda dönemin yönelimlerine paralel bir tercih içerisinde olmuştur. Eleştirilere cevaplar vermesine rağmen Manastırlı, yer yer Dozy'nin iddialarına paralel bir üsluba sahip olmuştur. Yeni İlm-i Kelam fikriyatında hissi mucizeler kabul ediliyor olsa bile mucize olarak daha çok Kur'ân-ı Kerim ön plana çıkarılmakta, mucizeler ise aklın ve bilimin verileriyle savunmacı bir tarzda anlaşılmaya çalışılmaktadır.

10. cildin 271. sayısında sayfa 166'da bu defa Tâhirü'l-Mevlevî'nin kaleme aldığı bir yazı dizisi bulunmaktadır. *Tenkid ve Takriz* ön başlıklı yazının levhası *Hayât-ı Hazret-i Muhammed (sav) Ünvanlı Eser Hakkında-1'*dir. Daha sonra işaret edilen yayının yazarı Lütfullah Ahmed Efendi' tarafından bir cevap da verilmiş ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin yazıları 272. sayı sayfa 184, 273. sayı 197. sayfa ve 277. sayı 263. sayfalarda devam etmiştir. İlgili yazılar peygamberimizi anlatan bir kitap hakkında olsa da daha çok dilsel bazı itirazlardan kurulmuştur.

*Sebilürreşâd* dergisinin bu sayılardan sonra özellikle Muhammed Abduh'dan yapılan nübüvvet meselesiyle alakalı çeviriler de yer almaktadır. Son ciltlerde ise Anglikan Kilisesi'ne verilen uzun bir seri halinde cevaplar bulunmaktadır. Bu iki başlıktan başka yine araştırma konumuzla ilgili az sayıda farklı yazarların yazıları da mevcuttur.

Mezkur dergide nübüvvet bahsinde rastgele değil derli toplu ve amaç güden yayın politikası izlendiği ifade edilebilir. Bu anlamda nübüvvet bahislerine dair ilk yazı 12-13. ciltlerdeki görece suskunluktan sonra 14. ciltte yer almaktadır. Muhammed Abduh'un yazılarının ilki *İmkân-ı Vahiy*

<sup>44</sup> Ertuğrul, *Kitâb-ı İzâle-i Şukûk Dozy'nin Tarih-i İslâmiyet'i Üzerine Reddiyedir*, 325 vd.

<sup>45</sup> Filibeli Ahmet Hilmi Şehbenderzâde - Ziya Nur Aksun, *İslam Tarihi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020), 117.

<sup>46</sup> Şehbenderzâde - Aksun, *İslam Tarihi*, 8-11.

<sup>47</sup> Şehbenderzâde - Aksun, *İslam Tarihi*, 119.

<sup>48</sup> Şehbenderzâde - Aksun, *İslam Tarihi*, 167.

başlığıyla 348 ve 349. sayılarda bulunmaktadır. İlk yazıda insanların birbirleri arasında farklılıklar olabildiği bu insanlar içerisinden vahiy almaya layık bazılarının da olabileceği ifade edilmektedir. Bunun olağan bir durum olduğu kaydedilmektedir.<sup>49</sup> 14. Ciltte yer alan bu iki yazıdan başka Abduh'dan Hüseyin Mazhar'ın çevirdiği *Risalet-i Amme* başlıklı yazısı da bulunmaktadır.<sup>50</sup> *Beşeriyetin Risalete İhtiyacı* başlığıyla 5 yazılık bir seri yazı 17. ciltte yayınlanmıştır.<sup>51</sup> Muhammed Abduh'un yazıları 18. cilt boyunca da devam etmiş bu ciltte *Vahiy ve Risaletin Vukuu, Resul-u Kiram Aleyhisselamın Vazifesi* başlıklarıyla yer almıştır. Bu yazılardan anlaşılan peygamberlik konusunun enine boyuna nazarı itibara verildiğidir.

Nübüvvet bahsinde Abduh'un fikirleri bazı araştırmacıların da dikkatini çekmiş müstakil olarak Muhammed Abduh'un nübüvvet fikri değişik çalışmalarda ortaya konulmuştur. Bu zamanda Abduh'un fikirlerinin Sebülürreşâd'da yer bulması ve nübüvvetle ilgili geniş sayılabilecek başlıklarla bu konunun kamuoyunun dikkatine sunulması dergi kadrosunun mesele hakkındaki yaklaşımını da ihsas etmektedir. Nihayetinde Mehmet Akif'in İslamcılık düşüncesinde Efğânî ve onun öğrencisi Muhammed Abduh'tan etkiler bulunmaktadır. Özellikle ittihat-ı İslam fikrinin bu üç şahıs için ortak olduğu ifade edilebilir.<sup>52</sup>

Abduh, nübüvvet konusunda ahlaki-ameli bir izaha başvurur. Abduh'un bu konudaki açıklamaları çağın gereklerine de uygun olarak psikolojik ve sosyolojik metottur. Ona göre peygamberler insanın zaten temiz olan fitratını ortaya çıkaran bir konumdur.<sup>53</sup> Bu açıklama tarzı Abduh'un takipçileri tarafından da paylaşılmıştır. Bu tavır bazı araştırmacılar tarafından İslamî Modernizm olarak da tanımlanır. Bu tanıma göre bu çaba "onu modern hayatın karmaşık taleplerine uyumlu kılacak yenilikleri gerçekleştirme teşebbüslerini içeren dinî bir reformdur. Daha çok teolojik kaygılardan esinlenmiş ve bu kaygılar tarafından yönlendirilmiştir."<sup>54</sup>

Abduh, devrin genel karakterine uygun olarak peygamberlikle ilgili açıklamalarında aklileştirici bir tavra sahiptir. Onun izahlarında ana kaynaklara dönüş vurgusunun yanında psikolojik ve sosyolojik açıklamalar ağırlıktadır.<sup>55</sup> Bu tavır aynı zamanda yeni ilmi kelimelerin de ortak noktasıdır, çağın problemlerine, esaslarını ana kaynaklardan alan yeni bir cevap aranmaktadır. Bu yaklaşımda kendini karşıdakine, batı üzerinden dine karşı hücum halindeki saldırgan üsluptaki düşüncelere karşı ifade etme çabası mevcuttur. Abduh'a göre tüm insanlık peygambere ihtiyaç duymaktadır, peygamberler insanın dünyada ve ahirette nasıl amel işleyeceklerini beyan etmektedir.<sup>56</sup>

<sup>49</sup> Şeyh Muhammed Abduh, "Felsefe-Kelam: İmkân-ı Vahy", *Sebülürreşad*, ed. M. Ertuğrul Düzdağ (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2018), 14/87-88, 95-96.

<sup>50</sup> Şeyh Muhammed Abduh, "Risâlet-i Âmme", çev. Hüseyin Mazhar, *Sebülürreşâd* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2019), 260-262.

<sup>51</sup> Şeyh Muhammed Abduh, "Beşerin Vâsita-i Risâlete İhtiyacı", çev. Hüseyin Mazhar, *Sebülürreşâd* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2019), 9-11, 127-128, 141-142, 157-159, 173-175.

<sup>52</sup> Yasin Yılmaz, "Osmanlı İslamcılık Düşüncesinde İki Öncü İsim: Muhammed Abduh ve Mehmet Âkif", *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 5/2 (2022), 368.

<sup>53</sup> İşcan, "Muhammed Abduh'un Nübüvvet Görüşü", 29.

<sup>54</sup> A. N. Amir vd., "Muhammed Abduh'un Moderniteye Katkısı", çev. Osman Şahin, *Birey ve Toplum* 3/6 (2013), 226.

<sup>55</sup> Abdullah Alperen, "Muhammed Abduh'a Göre İslami Yenileşme ve Temel Dinamikleri", *Theosophia* 2 (2021), 42-43; Aslı Menekşe - Galip Türkan, "Deistlerin Vahiy Karşıtlığı-Muhammed Abduh'un Vahiy/Nübüvvet Anlayışı ve Modern Kelamî Yaklaşımlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Tevilat* 3/2 (2022), 243.

<sup>56</sup> Şeyh Muhammed Abduh - Reşid Rıza, Menâr Tefsiri, çev. Mehmet Erdoğan (İstanbul: Ekin Yayınları, 2011), 1/304.

Diğer düşünürler üzerinde de yaklaşımının etkileyciliği açısından Abduh'un nübüvvet bahsine nasıl baktığını ondan yapılan şu alıntı iyi bir örnek olarak göstermektedir: "Allah Teala [Kur'an'ı] peygamberlerin en sonuncusu olan Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatına dair olan en büyük mucizeyi, ardı arası hiç kesilmez, sürekli yaşayan ve ilmi nitelikte bir mucize kılmıştır. Bu sürekli yaşayan mucize, yukarıda zikrettiğimiz yedi i'caz çeşidini içinde bulunduran ve benzerini getirmekten herkesi aciz bırakan şu Kitab'tır."<sup>57</sup> Abduh nübüvvetle alakalı yedi farklı açıklama getirmiş olsa da nihayetinde vurguyu bir mucize olarak Kur'an'a yapmaktadır.

Tekrar *Sebülürreşâd* ciltlerine dönecek olursak 18. ciltte C. V. Laytner, L. L. D. imzalı yazı için "Londra'da 'Sâdis Belas' müessesesi-i ilmiyyesinde îrâd olunmuş konferansdır. Islamic Review'un Ağustos 1914 nüshasında intişâr etmiştir. Muharririn ismini ta'kîb eden kendisinin elkâb-ı ilmiyesidir ki İngiltere'nin en yüksek elkâbıdır. 1854 senesinden beri İslâm âlemiyle temâsta, dîn-i İslâm'ı tahsîl etmekte olan mûmâ-ileyh yarım asırlık tettebbu'ât-ı ilmiyyenin mahsûlünü ortaya koymakta olması i'tibârıyla konferansın ehemmiyet-i azîmesi derkârdır. Konferansın ehemmiyetini tezyîd eden bir nokta da Avrupalılara hitâb ederken izah edilmesi muktezî olan mesâili câmi' bulunması ve bu vâdide yazacak olanlara güzel bir örnek olmasıdır."<sup>58</sup> şeklinde düşülen not yazılardaki ana saikle ilgili temsil edici iyi bir nottur. Bu konferans çevirisini kimin yaptığı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat sadece Abduh gibi belirli bazı zevatın yazdıkları değil, belirli bir amaç güden yazı ve faaliyetlerin de izlendiği ve bunun dergi okuyucularının dikkatine sunulduğu görülmektedir. Bu konferans çevirisinden önce Muhammed Abduh'un *Vahiy ve Risâletin Vukû'u* başlıklı bir yazısı daha yer alır. Yine aynı ciltte Abduh'un *Rusûl-i Kirâm Aleyhimüsselâmın Vazîfesi* başlıkla iki farklı yazısı mevcuttur.

18. ciltte son olarak Ali Ekrem imzasıyla *Peygamber Sevgisi* başlıklı bir şiire yer verilir. Bu şiire düşülen notta "Yeni tarz-ı beyânımızla ve vezn-i millî ile dînî şi'irler yazılmasına tarafdârim."<sup>59</sup> denilmesi yeni bir dil arayışının dini sahanın dışında başka sahalarda da bir arayışa karşılık geldiği kolaylıkla iddia edilebilir.

18. ciltte Aksekili Ahmet Hamdi imzalı *Garânîk Mes'alesi Hakkında* serlevhali altı adet yazı nübüvvet meselesinin esaslarından olan önemli bir iddia hakkında serdedilmiştir. Garânîk mevzusu ilk İslam tarihi kaynaklarından olan İbn İshak'da geçen uzun yıllar boyu tartışmalara sebebiyet vermiş bir olaydır. Hem lehte hem de aleyhte geçmiş zamanda ve yeni ilmi kelam tartışmalarının yapıldığı yıllarda telifâta konu edilmiş bir meseledir. "İslâm literatüründe garânîk kelimesi, Hz. Peygamber'in müşriklerin gönlünü İslâm'a ısındırmayı arzu ettiği bir sırada, şeytanın telkiniyle vahiylerle Allah kelâmı olmayan bazı sözler karıştırdığını ve daha sonra Cebrâil'in ikazıyla bundan vazgeçtiğini iddia eden rivayetler münasebetiyle kullanılmış ve daha çok Necm sûresiyle (53/19-20) Hac sûresindeki (22/52-54) âyetlerin nâzil oluşuna ilişkin tartışmalara konu olmuştur."<sup>60</sup> Söz konusu altı yazı, yazıların ilkinin başlığının altında bulunan "Dârülhikmeti'l-İslâmiyye A'zâsı'ndan Râsim Efendi'nin Hatâ-yı Azîmi" alt başlığından da anlaşıldığı gibi Dârülhikmeti'l-İslâmiyye

<sup>57</sup> Abduh - Rıza, *Menâr Tefsiri*, 1/306.

<sup>58</sup> L. L. D. C. V. Laytner, "Dîn-i Muhammedî", *Sebülürreşâd* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2020), 18/9.

<sup>59</sup> Ali Ekrem, "Peygamber Sevgisi", *Sebülürreşâd* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2020), 18/234.

<sup>60</sup> İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 13/361.

azalarından Hoca Râsim Avni Efendi (ö. 1939)'nin iddialarını ele almaktadır. Aksekili yazıda başka dinden olanların iddialarının hep olduğunu söylemekte ama kendisine Müslüman sıfatını layık görenlerden gelen zararın daha büyük olduğunu yazmaktadır.<sup>61</sup>

Garanik Kıssası'yla ilgili tartışmaların alevlendiği bir dönemde Mehmet Hayri Kırbaçoğlu, Akseki'nin makalelerini, *Hâtemü'l-Enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnâdın Reddiyesi* başlığıyla ve "bu konuda yapılmış çalışmaların başında gelecek nitelikte" kaydıyla bir araya toplamış, sadeleştirdikten sonra *İslâmî Araştırmalar Dergisi'*nde iki bölüm halinde yayımlayarak kamuoyunun bilgi ve istifadesine sunmuştur. Akseki'nin eseri, Ertuğrul Özalp tarafından *Bir Zındık Uydurması Garânik Safsatası Kuran'a ve Peygambere Çirkin İftira* adıyla tekrar İstanbul'da İşaret Yayınları tarafından 2003 senesinde yayımlanmıştır. Bu yayınlar bu meselenin ara ara gündeme geldiğini, meselenin aktüelliğini koruduğunu gösterir. Kırbaçoğlu da *İslâmî Araştırmalar Dergisi'*ndeki sadeleştirmelerinin başında Selman Rüşdi tarafından yazılan *Şeytan Ayetleri* isimli romanın gündemde yer etmesiyle Akseki'nin yazdıklarına dikkat çekmek için makaleleri yayınladığını ifade etmekte ve bu meseleyle ilgili Aksekili'nin yazdıklarının hâlâ önemli bir yaklaşımı içerdiğini eklemektedir.<sup>62</sup> Burada yeni ilmi kelam tartışmalarının yoğun olarak gerçekleştiği vakitlerin bereketli sonuçlar doğurduğu da ifade edilebilir. Fikri hareketlilik arayışların artmasına, çeşitli ürünlerin verilmesine sebebiyet vermektedir.

Dârulhikmeti'l-İslâmiyye ile ilgili de bu kurumun Meşihat makamına bağlı olarak 1981-1922 yılları arasında varlık gösterdiği ve teşkilatın İslâm dininin yeni hayatla karşılaştığı problemlere çözümler bulmak ve yine bu amaca matuf olarak eğitim kurumlarıyla ilgili bazı tedbirler almak olduğu anlaşılmaktadır. Mehmet Akif, Ahmet Hamdi Aksekili, İzmirli İsmail Hakkı gibi isimler bu teşkilatın azalarıdır.<sup>63</sup> Anlaşılan mezkûr kurumun azalarından birinin talihsiz/Dozy'nin yaklaşımlarını olumlayan açıklamaları yine bu kurumun azalarından biri olan Ahmet Hamdi'nin mezkûr yazılarına sebebiyet vermiştir. Muharrir yazıda peygamberlere güvenin dinlerin esaslarından olduğunu söylemekte ve yabancıların hücumlarının genellikle bu nübüvvet alanında olduğunu kaydetmektedir. Bunun yanı sıra peygamberlerin içerden bazı ahmak ve cahillerin her türlü itirazlarından da tenzih edildiklerini ifade etmektedir. Aksekili'ye göre peygamberlerin ismet sıfatları ve aldıkları vahyi tamamen tebliğ etmeleri üsul-ı İslâmiyeden bir asıldır.<sup>64</sup> Aksekili, "İslam'ı tahrif etmek amacıyla gündeme taşınan bu konunun bazı Müslümanlar arasında da körü körüne benimsendiğine dikkat çeker. Zındıklar tarafından "vahy ve hatemü'l-enbiya" prensiplerini sarsmak için uydurulan ve kitaplara geçirilen bu asılsız haberlerin reddine ihtiyaç olduğunu

<sup>61</sup> Aksekili Ahmed Hamdi, "Garânik Meselesi Hakkında", *Sebilürreşâd* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2020), 18/160. Hoca Râsim Avni'nin Garanik Hadisesi'ni Dozy'nin iddialarına paralel anladığı bundan pişmanlığını ifade etse de aynı yanılda daha sonra ısrarla devam ettiği kaydedilmektedir.

<sup>62</sup> Ahmet Hamdi Akseki, "Hâtemü'l-Enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnâdın Reddiyesi", *İslâmî Araştırmalar* 6/2 (1992), 125. Kırbaçoğlu'nun Akseki'nin yazdıklarını oldukça önemli görüp yayınlamasına rağmen ilgili olayın daha iyi irdelenmesi gerektiği, İslam'ın ilk yıllarında olayın reddedilmediğini, Akseki'nin meseleyi devrin tartışmalarının da etkisiyle ele almış olabileceğini aktaran Ali Rıza Gül, meselenin daha detaylı ortaya konulması gerektiğini ifade etmektedir. Ali Rıza Gül, "Garânik Kıssasının Reddi Üzerinden Kur'an Savunusu: Ahmed Hamdi Akseki Örneği", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2014), 30-31.

<sup>63</sup> Mehmet Emin Uludağ - Deniz Polater, "Dârul-Hikmeti'l-İslâmiyye ve Mehmet Âkif", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi* 6/13 (2020), 230.

<sup>64</sup> Ahmed Hamdi, "Garânik Meselesi Hakkında", 18/159-160.

düşünen Akseki lafız mana ve senet olarak şaibeli olan böyle bir kıssanın vukuunu farz etmenin akıl ile bağdaşmayacağıının altını çizmiştir.”<sup>65</sup>

Akseki'nin kelâmî metodunu ifade etmek için onun yaklaşımının külli bir bakış içerdiği, itidalli bir yaklaşım olduğu, vahiy ve toplumsal gerçeklik arasında dikkatli bir tavır olduğu, İslam'ı sadece bir inanç bütünü değil dünya görüşü olarak ele almaya gayret ettiği, dini ilimleri amaç edinmekten daha çok birer araç olarak gördüğü ve tüm bunlardan yola çıkarak eleştirilere nitelikli cevap verme çabası içinde olduğu söylenebilir. <sup>66</sup>

*Sebîlürreşâd* sayfalarında Dozy'ye verilen cevaplardan başka doğrudan nübüvvetle alakalı olmayan fakat içerisinden Nübüvvetle ilgili konuların da ele alındığı uzun sayılabilecek başka bir yazı dizisi de *Anglikan Kilisesine Cevap* başlıklı yazılardır. Bu yazıların serancamı ile ilgili yine aynı başlıklı ve *Sebîlürreşâd* imzalı yazıda Londra'dan Anglikân Kilisesi'nin Meşihat makamına bir mektupla bazı sorular sorup bu soruların cevabını beklediği kaydedilmektedir. Bu tartışmada Anglikan Kilisesi kütüphane müdürü tarafından tevcih edilen sorular: 1) Dîn-i İslâm nedir? 2) Gerek hayât-ı fikriyye, gerek hayât-ı maddiyye sâhasında Müslümanlığın husûle getirdiği te'sirler neden ibârettir? 3) İnsâniyetin saâdetiyle yahud felâketiyle neticelenen inkılâbâtın esbâb ve avâmili hakkında İslâm ne düşünüyor? 4) Hayât-ı hâzırânın mezâhimine karşı ne gibi çâreler gösteriyor? şeklinde sıralanmaktadır. İslam dini hakkında genel malumat istenilen soruların cevabı için Darulhikmeti'l İslâmiyye görevlendirilmiş yapılan müzakereler sonucu bu sorulara cevap verme görevi Darulhikmeti'l İslâmiyye azası Abdulaziz Çaviş'e tevdi edilmiştir.

Meşihat makamı yeni devletin kurulmasıyla lağvedilip yerine Şer'îye ve Evkaf vekaleti ihdas edildiğinde bu cevaplar üzerinde yeniden çalışılmış ve mezkur sorulara *Sebîlürreşâd*'da yayınlanan Abdulaziz Çaviş'den başka dört farklı kişi tarafında cevap verilmiştir. Soruları soranın bu cevapları hangi saikle istediği açık olmamakla beraber kamuoyunda bu cevapların bir gündem oluşturduğu söylenebilir. *Sebîlürreşâd* dergisinden yayınlanan yazıları başyazar Mehmet Akif'in tercüme etmesi gazete çevresinin meseleye gösterdiği ehemmiyet olarak da anlaşılabılır.

Anglikan Kilisesi'ne cevap başlıklı yazılar derginin 21, 22, 23 ve 24. ciltlerinde yer almaktadır. Bu yazıların yanında yine nübüvvet meselesiyle ilgili değişik yayınlara da yer verilmiştir. Mesela *Yeni İlm-i Kelâm* başlıklı yazı, *Yeni İlm-i Kelâm Yazılmalı mı Yazılmamalı mı?* Başlıklı Şeyh Muhsin Fani ez-Zahiri imzalı yazı 21. ciltte yer alırken *Yeni İlm-i Kelâm* ile ilgili iki yazı 22. ciltte bulunmaktadır. 23. ciltte Nübüvvet başlıklı biri Naim Hazım'a biri de Ferid imzalı iki şiir yayınlanmıştır.

24. ciltte *Sebîlürreşâd* imzalı Hz. İbrahim'in Türklüğü başlıklı yazı dikkat çekicidir. Yine aynı ciltte *Peygamberimizin Ezvac-ı Tahirâtı* başlıklı yazı ile Aksekili Ahmet Hamdi imzalı *Türkçe Kur'an Namındaki Kitabın Sahibi Cemil Said Bey'e* serlevhali yazılar nübüvvet bahsiyle dolaylı ve doğrudan ilgi kurulabilecek yazılardır.

<sup>65</sup> Emine Ögük, "Ahmet Hamdi Akseki'nin Kelâm Metodolojisi", *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu*, ed. Ahmet Ögke - Sabri Yılmaz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 199.

<sup>66</sup> Ögük, "Ahmet Hamdi Akseki'nin Kelâm Metodolojisi", 141.

Derginin son cildi olan 25. ciltte 1'den 4'e kadar numaralı Şeyh Müşir Hüseyin Kıdvay'ın Londra İslam cemaatine hitaben yaptığı konferans metni *Mucize-i Muhammediye* başlıklı yazılar bulunmaktadır.<sup>67</sup>

## SONUÇ

Nübüvvet İslam inancının ana umdelerinden biri, adeta İslam'ın alamet-i farikasıdır. Son üç dört yüzyıldır batı fikriyatı lehine daha çok batıdaki teknik ilerlemeler aynı zamanda dini alanı da tezyif edici bir tavırla geliştirmiştir. Batı düşüncesinin adına oryantalizm denilen yaklaşımla özellikle dinimiz İslam ve İslam içerisinden peygamberimiz Hz. Muhammed ve peygamberlikle ilgili meselelerde tanımlayıcı, tahkir edici, mahkûm edici bir üslup hâkim olmuştur. Müslümanlar cephesinde Yeni İlmi Kelam bağlamında ise batı tarafındaki gelişmelerin karşısında özgüveni zayıf, geri kalmışlık psikolojisinin hâkim olduğu savunmacı bir dil hâkim olmuştur. Bu savunmacı dilin kelam sahasındaki adı Yeni İlmi Kelâm olarak tarif edilebilir.

*Sebîlürreşâd* dergisi gibi yirminci yüzyılın ikinci yarısıyla yirmi birinci yüzyılın ilk yarısındaki dini, sosyal tartışmalar için iyi bir mecra olmuştur. Mehmet Akif'in başyazar olduğu bu dergi Osmanlı Devleti'nin sonu ile Cumhuriyet'in ilk çeyreği içindeki tüm tartışmaların İslam parantezine alınarak yer aldığı bir yayın hüviyetindedir. Bu derginin okuyucularının yoğun olarak İstanbul ve Ankara gibi merkez şehirlerden başka Müslümanların yaşadığı her yerden okuyucuları olması, derginin de tüm coğrafyaya ve buralardaki dini sosyal tartışmalara karşı ilgileri açık bir şekilde takip edilmiştir. Her ne kadar tartışmaların, yazar ve okuyucuların belli bir entelektüel seviyede olduğunun akılda tutulması gerekse de tüm bu tartışmaların kamuoyuna yönelik amacının hep güdüldüğü söylenebilir. Aleyhte soruların halk inancına menfi etkisi ve uygun cevap verebilme güdüsü ortak bir karakterdir.

*Sebîlürreşâd*'daki nübüvvet tartışmaları gerek telif gerek tercümelerle dinamik bir tarzda işlenmiştir. Devrin dini yaklaşımı geleneksel cevapların yetersiz kaldığı ön kabulüyle akıl vurgusu ve bilimsel verilerle desteklenerek savunulmuştur. Bu tercih aynı zamanda Yeni İlmi Kelâm düşüncesinin de çıkış noktasıdır. Bu meselenin ilk tartışmalarının bu dergide yapılması, İslam'a dair iddiaların burada cevaplanması, meselenin şiir gibi başka türlerle de desteklenmesi, bu mecranın gücü, yaygınlığı ve etkisini göstermektedir.

Hem İstiklal mücadelesindeki duruşu hem de toplumsal sorunlarla ilgili aktif bir hareket kaynağı olması, bu mecrada tartışılan meselelerin geniş bir coğrafyada ele alınması, konuların okuyucuların destek, soru ve eleştirileriyle işlenmesi nübüvvet bahisleri açısından da dikkate değer bir etkide bulunduğu söylenebilir. Bu tartışmalarda nübüvvet bahsi, geleneğin istinat ettiği ana kaynakların çağın gerekleriyle yeniden harmanlanmasıyla muhatapların ilgi ve sorularını dikkate alır bir etkileşim içerisinde işlendiği sonucuna ulaşılabilir. Yazarların da birikimleriyle yer yer tarihi, sosyolojik, psikolojik tahliller yapıldığı cevaplar üretildiği görülmektedir. Özellikle mucizeler konusunda yer yer güçlü bir rasyonel açıklama olsa bile mucizelerin kabulüyle beraber Kur'an'ın mucize olmasına vurgunun daha güçlü olduğu, akıl vurgusunun yapıldığı, bilimsel yaklaşımların

<sup>67</sup> Şeyh Müşir Hüseyin Kıdvay, "Mu'cize-i Muhammediyye", *Sebîlürreşâd* (İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2021), 25/46.

yoğun olduğu söylenebilir. Bu çalışmalarda Hz. Muhammed'in tüm insanlık için rahmet olduğunun ortak bir kabul olarak altının çizildiği görülmektedir.

## KAYNAKÇA

- Abduh, Merhum Şeyh Muhammed. "Müslümanlık'da Esâslar". çev. Mehmet Akif. *Sırâtı müstakîm*. 1/138-140. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2012.
- Abduh, Şeyh Muhammed. "Beşerin Vâsita-i Risâlete İhtiyâcı". çev. Hüseyin Mazhar. *Sebilürreşâd*. 18/9-11, 127-128, 141-142, 157-159, 173-175. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2019.
- Abduh, Şeyh Muhammed. "Felsefe-Kelam: İmkân-ı Vahy". *Sebilürreşâd*. ed. M. Ertuğrul Düzdağ. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2018.
- Abduh, Şeyh Muhammed. "Risâlet-i Âmmе". çev. Hüseyin Mazhar. *Sebilürreşâd*. 16/260-262. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2019.
- Abduh, Şeyh Muhammed - Rıza, Reşid. *Menâr Tefsiri*. çev. Mehmet Erdoğan. İstanbul: Ekin Yayınları, 2011.
- Ahmed Hamdi, Aksekili. "Garânîk Meselesi Hakkında". *Sebilürreşâd*. 18/159-162, 169-172, 182-185, 199-202, 247-251, 260-264. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2020.
- Akseki, Ahmet Hamdi. "Hâtemu'l-Enbiyâ Hakkında En Çirkin Bir İsnadın Reddiyesi". *İslami Araştırmalar* 6/2 (1992), 125-141.
- Alperen, Abdullah. "Muhammed Abduh'a Göre İslami Yenileşme ve Temel Dinamikleri". *Theosophia* 2 (2021), 27-50.
- Amir, A. N. vd. "Muhammed Abduh'un Moderniteye Katkısı". çev. Osman Şahin. *Birey ve Toplum* 3/6 (2013), 223-241.
- Ayğın, Fadıl. "Osmanlı Dönemi Nübüvvet Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 14/27 (2016), 133-174.
- Bâhirü's-Sakafî, Köprülü. "Tûfân-ı Nûh". *Sırâtı müstakîm*. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2014.
- Baloğlu, Adnan Bülent. "Sebilürreşâd Dergisinde 'Yeni İlm-i Kelâm' Tartışmaları". *İzmirli İsmail Hakkı*. ed. Mehmet Şeker - Adnan Bülent Baloğlu. 265-312. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Barlak, Muzaffer. "İtikadî Mezheplerde İlahiyyât ve Nübüvvet Bahislerinin Bütünlüğü Sorunu". *e-makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 10/2 (Güz 2017), 563-583.
- Bereket-zâde, İsmail Hakkı. "Menâkıb-ı Seniyye". *Sırâtı müstakîm* 2-3/51-54-55-56-60-64-68 (16 Eylül 1909).
- Bilgin, Muharrem Samet. "Dozy'nin Tarih-i İslamiyet'ine İslamcı Dergilerde Verilen Tepkiler". *"İslam'ı Uyandırmak" Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler*. ed. Lütfi Sunar. 1/165-182. İstanbul: İlem Yayınları, 2018.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- C. V. Laytner, L. L. D. "Dîn-i Muhammedî". *Sebilürreşâd*. 18/9-13. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2020.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Garânîk". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 13/361-366. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

- Ceyhan, Abdullah. *Sırat-ı Müstakîm ve Sebîlürreşâd Mecmuaları Fihristi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991.
- Dürre, Mazlum. "Nietzsche'nin Nihilizm Söylemi". *Felsefe Arkivi* 52 (2020), 83-96.
- Düzdağ, M. Ertuğrul. "Giriş: Bir Devri Temsil Eden Dergi Yakın Tarihimizin Canlı Şahidi Sıratımüstakîm- Sebîlürreşâd". *Meşrutîyet'ten Cumhuriyet'e Yakın Tarihimizin Belgesi Sıratımüstakîm Mecmuası*. ed. M. Ertuğrul Düzdağ. IX-XXII. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2012.
- Düzgün, Şaban Ali. *Sosyal Teoloji*. Ankara: Otto, 2. Basım, 2018.
- Ekrem, Ali. "Peygamber Sevgisi". *Sebîlürreşâd*. 18/234-235. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2020.
- Ertuğrul, İsmail Fennî. *Kitâb-ı İzâle-i Şukûk Dozy'nin Tarih-i İslâmiyet'i Üzerine Reddiyedir*. ed. Ahmet Çapku. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Evkuran, Mehmet. "Peygamberlik Kavramının Teolojik Değeri Hz. Muhammed'in Peygamberliği Ekseninde Bir İnceleme". *Haz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu*. ed. Mahfuz Söylemez. 63-74. Çorum: İslami İlimler Dergisi Yayınları, 2007.
- Gül, Ali Rıza. "Garânîk Kıssasının Reddi Üzerinden Kur'an Savunusu: Ahmed Hamdi Akseki Örneği". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2014), 1-37.
- Hatipoğlu, İbrahim. "Osmanlı Aydınlarınca Dozy'nin Târih-i İslâmiyyet'ine Yöneltilen Tenkitler". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 3 (1999), 197-213.
- İşcan, Mehmet Zeki. "Muhammed Abduh'un Nübüvvet Görüşü". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Aralık 2006), 27-55.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *Yeni İlmi Kelam*. Ankara: Ankara Okulu, 2013.
- Kant, İmmanuel vd. *Aydınlanma Nedir?* çev. Mehmet Barış Albayrak. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2. Basım, 2022.
- Kıdvay, Şeyh Müşir Hüseyin. "Mu'cize-i Muhammediyye". *Sebîlürreşâd*. 25/46-49, 65-67, 97-98, 111-113. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2021.
- Macit, Abdulkadir. "Medeniyetin Kurucu Unsuru Olarak Nübüvvet Toplumun Kuruluşu Hakkında Farklı Tarih Tasavvurları". *İnsan&Toplum* 10/3 (2020), 57-99.
- Manastırlı, İsmail Hakkı. *Hak ve Hakikat*. Daru'l-Hilafeti'l-Aliye: Sırat-ı Müstakim Matbaası, 1329.
- Menekşe, Aslı - Türcan, Galip. "Deistlerin Vahiy Karşıtlığı-Muhammed Abduh'un Vahiy/Nübüvvet Anlayışı ve Modern Kelâmî Yaklaşımlar Üzerine Bir Değerlendirme". *Tevilat* 3/2 (2022), 231-256.
- Naim, Babanzade Ahmet. "İlm-i Târih, Sıdk-ı Nübüvvet-i Muhammediyyeyi Cenâb-ı Peygamber'in Sûret-i Neş'et ve Zuhûruyla İsbât Eder". *Sıratımüstakîm*. 1/144-146; 219-220; 281-283. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2012.
- Öğük, Emine. "Ahmet Hamdi Akseki'nin Kelâm Metodolojisi". *Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu*. ed. Ahmet Öğke - Sabri Yılmaz. 193-209. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Özervarlı, M. Sait. *Kelâmîde Yenilik Arayışları XIX. Yüzyıl Sonu- XX. Yüzyıl Başı*. Ankara: İSAM Yayınları, 3. Basım, 2017.

- Özervarlı, M. Sait. "Yeni İlm-i Kelâm". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 43/427-428. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Said, Edward W. *Şarkiyatçılık*. İstanbul: Metis Yayınları, 10. Basım, 2017.
- Sancar, Faruk - Suluoğlu, Muhammet Hanefi. "Kelâmın Yenilenmesine Muhalefet Tartışmaları Üzerine Bir Tahlil". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (2019), 589-614.
- Sırâtımüstakîm. "'Târih-i İslâmiyet' Hakkında". *Sırâtımüstakîm*. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2012.
- Sıtkı, Hafız Mustafa. "İrtihâl-i Nebî'den Sonra Beyne'l-Müslimîn Tehaddüs Eden İhtilafât". *Sırâtımüstakîm* 2/31 (11 Temmuz 1324), 75-76.
- Suâd, Ali. "Mevlidü'n-Nebî Aleyhissalâtü Vesselâm". *Sırâtımüstakîm* 2/32 (01 Nisan 1909), 84-85.
- Subaşı, Necdet. "Erken Dönem İslamcı Düşüncenin ve Neşriyatın Dinin Toplumsallaşma Biçimlerine Etkileri". *"İslam'ı Uyandırmak" Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler*. ed. Lütü Sunar. 1/5-12. İstanbul: İlem Yayınları, 2018.
- Suluoğlu, Muhammet Hanefi. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kelâm İlminde Yenilenme Girişimleri*. Ankara: İlâhiyât, 2024.
- Şehbenderzâde, Filibeli Ahmet Hilmi - Aksun, Ziya Nur. *İslam Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 4. Basım, 2020.
- Şerefeddin. "Zeyd ve Zeyneb Meselesi". *Sırâtımüstakîm*. İstanbul: Bağcılar Belediyesi, 2014.
- Toprak, İbrahim. *Hiz. Muhammed'in Nübüvvetine Delil Olan İnsanî Özellikleri*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2022.
- Toprak, İbrahim. "Nübüvvet Tartışmaları". *Sistemik Kelam*. Ed. İbrahim Aslan vd. 461-480. İstanbul: Fikir Kitap, 2024.
- Uludağ, Mehmet Emin - Polater, Deniz. "Dâru'l-Hikmeti'l-İslâmiye ve Mehmet Âkif". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi* 6/13 (2020), 228-247.
- Westfall, Richard S. *Modern Bilimin Oluşumu*. çev. İsmail Hakkı Duru. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 12. Basım, 2000.
- Yavuz, Talha - Yavuz, Salih Sabri. "Modern Dönemde Hissî Mûcizelere Yöneltilen Eleştirilerin Kelâmî Açısından Değerlendirilmesi". *Rize İlahiyat Dergisi* 26 (2024), 57-73.
- Yılmaz, Yasin. "Filibeli Ahmet Hilmi'nin Tarih-i İslam Adlı Eseri Özelinde Dozy ve Müsteşriklerin İddialarıyla İlgili Bazı Mülâhazalar". *Turkish Studies* XII/2 (2017), 283-300.
- Yılmaz, Yasin. "Osmanlı İslâmcılık Düşüncesinde İki Öncü İsim: Muhammed Abduh ve Mehmet Âkif". *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 5/2 (2022), 343-374.